

“HAZAI TEHETSÉGSEGÍTŐ TANÁCSOK TÁMOGATÁSA”

Az NTP-HTT - 16 - 0014 számú pályázat keretében megvalósult
jó gyakorlat gyűjtemény

Kiadja:

HMTT

Heves Megyei Tehetségsegítő Tanács

Összeállította: Balogh Ágnes

Szerkesztette: Horváth Krisztián
Szalkai Mária

Balogh Ágnes

NÉPI GYERMEKJÁTÉK ÉS A NÉPTÁNC FEJLESZTŐ HATÁSA

2017. Eger

„Tánc az élet, nincs élet tánc nélkül”

Hiszen az élet is tánc, tele van zenével és ritmussal, állandó körforgásban van csak úgy mint a táncosok. Boldog vagyok, hogy már gyerekkoromtól művelhetem a magyar néptáncot. Táncházak, zenekari fellépéseim alkalmával felismertem, hogy hagyományaink tanítását egészen kis korban kell kezdeni a gyerekek körében. Minden gyermek fogékony a magyar népzene, örömmel hallgatják népdalainkat, mondókáinkat. Eddigi tapasztalataim is ezt igazolják. Kiadványomat óvodai, iskolai pedagógusok mellett, feltétlenül ajánlom minden kisgyermekes szülőnek. Játsszunk közösen gyermekeinkkel!

Balogh Ágnes

NÉPI GYERMEKJÁTÉK ÉS A NÉPTÁNC FEJLESZTŐ HATÁSA

EGER, 2017

BALOGH ÁGNES

NÉPI GYERMEKJÁTÉK ÉS A NÉPTÁNC
FEJLESZTŐ HATÁSA

2017

Tartalom

Előszó.....	5
A játék fogalma	7
Lélektani szerep	7
Társadalmi szerep	8
Játékok rendszerezése	9
Játéktípusok.....	12
I. Eszközös játékok	12
1.Tárgykészítő játékok	13
2.Sportjellegű népi játékok	13
II. Mozgásos játékok	16
1.Ölbéli gyermekjátékok	17
2.Fogócskák	19
3.Vonulások.....	20
III. Szellemi ügyességi játékok	22
IV. Párválasztó játékok.....	24
1.Párválasztó körjátékok	25
2.Leánykérő játékok.....	31
3.Párválasztó társasjátékok	34
V. Mondókák	37
1.Természetmondókák	37
2.Növénymondókák	39
3.Állatmondókák.....	42
VI. Kiolvasók, kiszámolók.....	43
Játék és a tánc tanítása	45
1.Tanítás célja.....	46

2.Tanítási módszerek.....	46
3.Milyen legyen egy-egy foglalkozás?	47
4.Tánc és a játék pozitív hatása a gyerekekre	48
5.A néptánc fejlesztő hatása	54
Felhasznált szakirodalom.....	57

Előszó

A gyermekjátékok a szellemi néprajz kincsei közt foglalnak helyet.

Fontosságukról ezt írja Kodály Zoltán:

„Aki nem szereti a magyar népet, leghamarább a gyermekén át fogja megszeretni, amint e játékok varázslatos kaleidoszkópjából felé sugárzó, s a pajkos hetykeségtől gyengéd ellágyulásig váltakozó száz arcát figyeli és megismeri. Ezért a nevelő nem lehet el e játékok beható ismerete nélkül. Szomorú gyermekora nyomait holtáig viseli, aki úgy nőtt föl, hogy nem része bennük. Annak nincs sürgősebb teendője, mint utólag megtanulni, beleélni magát, mert enélkül nem férkőzik a gyermek lelkéhez.”

Szintén ő írta a következő sorokat is.

„Másképp nagy e játékok tisztán emberi értéke is: fokozzák a társas érzést, életörömet. A mai gyermek koravénisége ellen nincs más jobb orvosság. Nálunk már az óvodából kinőtt gyermek sem igen tartja magához valónak a játékot. Ezt ne nagyjuk annyiba. Bátorítsuk fel a nagyobbakat is: ne restelljék, ha kedvük telik benne. Minél hosszabb a gyermekkor, annál harmonikusabb és boldogabb lesz a felnőtt élete.”

Ajáték fogalma

Mit is nevezünk játéknak? A játék a munkával ellentétben, olyan időtöltés, melyet szórakozás képpen végzünk szabadon. A játéknak fontos pszichológiai és társadalmi szerepe van. Mondhatjuk, hogy a népi játékok jellemzője – sokan és hosszú ideig - játszották. Kialakulásuk és funkciójuk alapján megkülönböztethetőek más játékoktól. Meghatározó szerepe van a hagyományos kultúrában.

Lélektani szerep

A hagyományos falusi társadalomban a kisbabát már megszületésétől fogva körül vette a játék. Szülők, nagyszülők, testvérek énekkel altatták, mondókákat mondtak, amin keresztül megismerte testrészeit és annak mozgását. (lábat lógázták, arcsimogatás, táncoltatták, térden lovagoltatták, tapsoltatták). Tárgyakkal, anyagokkal és a játékok keresztül

ismerkedhettek meg. A játékon keresztül kialakult önértékelésük, egy egészséges önbizalom, ami nagyon fontos a személyiség fejlődésében.

Társadalmi szerep

A játék mellett, hogy kedvtelés és sport egy időben, előkészíti a gyermeket az életre is. Elmélyíti a gyermek érzelmeit, növeli esztétikai érzékét, megmozgatja fantáziáját, fejleszti testi erejét, ügyességét, bátorságra, óvatosságra, kitartásra neveli. Növeli életörömét, fejleszti rögtönzőképességét, és serkentőleg hat zenei készségének kialakulására.

A gyermek a játékszabályok betartásával kénytelen magát alávetni a közösség törvényeinek, ami nem kis mértékben növeli benne a felelősségérzetet. A gyermek mindenképpen megtanulta, hogy célja eléréséhez fontos a csapatmunka, megtanult kapcsolatokat kialakítani és a közösségben viselkedni, ami hozzátartozik az adott társadalom kultúrájának

elsajátításához: ezt nevezzük a társadalomba való beilleszkedésnek.

Játékok rendszerezése

A magyar népi játékok kutatása mintegy 200 évre tekinthet vissza. A nagy mennyiségű népi játékok anyagát valamilyen módon rendszerezni kellett. Dallam szerinti rendszerezése Járdányi Pál nevéhez kötődik. Dallama viszont kevesebb játéknak van, mint szövege. Az énekes-táncos játékok térforma szerinti csoportosítását Igaz Mária dolgozta ki. Mivel az énekes játékok között sincs mindegyiknek meghatározott térformája, ezért ez sem bizonyult megoldásnak. Következő szempont az életkor szerinti felosztása volt. Azonban vannak olyan játékok, melyeket csak 3-6 éveseknek – guggolós játékok – lehet tanítani. A fogócskás játékokat játszották kicsik és nagyok is, sőt

együtt is játszották. Ez szintén bonyolultabbá tette a játékok rendszerezését. További fontos a földrajzi szempont is, hogy a játékokat melyik vidéken játsszák. Ha nincs nagy eltérés a különböző területeken játszott játékok között, de a tájegységi ízeket érdemes megőrizni. Végül Kerényi György valósította meg a játékok rendszerezését játékcselekmény szerint.

Az olykor szerteágazó *cselekmény helyett* célszerűbb volt a játék lényegét – a „dallammag” mintájára – a *játékmagot* tekinteni alapnak.

Mint a népi kultúra minden része, így a játék is változatokban él. Ez azt jelenti, hogy ahogyan a népdaloknak, úgy minden játéknak is van egy „tipikus” formája és több-kevesebb változata. A típusrendszer ennek megfelelően egyetlen játékforma változatait foglalja magába. A típusrendnek a fajtái: az eszközös, a mozgásos, a szellemi és a párválasztó játékok, amelyet a hozzájuk csatlakozó mondókák és kiolvasók egészítenek ki.

A népi játékok leglényegesebb alkotórésze a **játék***cselekmény*, mely a legjellegzetesebb gesztusokat, mozdulatokat és mozgásváltozásokat jelenti, amelyek a szöveggel szoros kapcsolatban vannak. A szöveg fordulatai, felszólításai, csattanói a cselekménnyel együtt fejezik ki a játék tartalmát. Az énekes játékok dallamból, szövegből, térformát alkotó mozgásból, színjátékszerű cselekményből illeszkednek, vagyis a szöveg és a mozgás valamilyen cselekményt szemléltet. A játékok cselekménye általában bevezető résszel indul, melyhez rendszerint egyenletes mozgás kapcsolódik: körben járás, vonulás stb. E mozgásformák általában újabb mozgással folytatódnak, csigába ki-betekeredés, vagy pl. a hidas játékoknál ki jobbra, ki balra kerül, és az „angyalok-ördögök” egymás erejét próbálgatják, egymást húzzák, vagy csipkedik. Rendszerint valamilyen csattanó vagy csúcspont zárja a játékcselekményt, amely lehet hirtelen mozdulatváltás (pl. irányváltás), szerepcsere, vagy egy felszólítás, kérdés, stb.

Játéktípusok

I. Eszközös játékok

A játékok egy részében a legfontosabb az, hogy mi történik a játékeszközzel/játékszerrel. Nem csupán arról van szó, hogy a játékban szereplejen eszköz, hanem arról, hogy az legyen a játék központja, magja.

eszközzel a játészó kellő ügyességgel tudjon bánni. Vannak, olyan játékok melyet egyedül játészható, pl. lapos kavics ugratása a víz felett, csigázás. Az eszközös ügyességi játékok legnagyobb csoportját a labdajátékok alkotják. Pl. elkapós, kidobós formák, melyeket csoportosan lehet játészani. Az eszközös ügyességi játékokban az a lényeg, hogy valamely

1. Tárgykészítész játékok

- Figurák – agyagból készített figurák
- Díszek - növényekből koszorú fonása
- Járművek - fából szekér készítése
- Fegyverek – levéllel való durrantás
- Hangszerek – búza, gyermekláncfű, hagyma szárából

2. Sportjellegű népi játékok

Sport jellegű népi játékok csak annyiban különböznek a sportoktól,

hogy nincs nemzetközileg elfogadott játékszabálya. A többi folklórműfajhoz hasonlóan egy-egy falun belül is lehet több változatát találni a játékoknak. Több olyan sport van, melynek a népi játék az alapja. Az egykori Magyarországon is nagy népszerűségnek örvendő Méta játék például a baseball alapjátékának tekinthető. Sportjellegű népi játékaink egy része a pásztorkultúrában gyökerezik. Nevében is mutatja ezt a csülkőzés és a kanászos játék.

Kanászos

Körbejárva háromig, illetve ötig számolnak, vagy ezt mondják

4

Csira pata pálinka, pálinka,
 Tüske ment a lábomba, lábomba,
 Vegyétek ki!

Detailed description: A three-staff musical score in 4/4 time. The top staff is the vocal line with lyrics. The middle staff is a piano accompaniment. The bottom staff is a bass line. The music is in a simple, rhythmic style.

*Csira pata pálinka, pálinka,
 Tüske ment a lábomba, lábomba,
 Vegyétek ki!*

(Szany, Sopron m.; Borvendég E. gy. 1952)

5

Krumplit főzünk a disznóknak,
 Kását meg a malacoknak,
 Hű, trüccs kanász!

Detailed description: A three-staff musical score in 4/4 time. The top staff is the vocal line with lyrics. The middle staff is a piano accompaniment. The bottom staff is a bass line. The music is in a simple, rhythmic style.

*Krumplit főzünk a disznóknak,
 Kását meg a malacoknak,
 Hű, trüccs kanász!*

(Dávod, Bács-Bodrog m.; Kiss L. gy. 1961)

A végén szétszaladnak, mindenki foglal magának egy gödröt, amelybe beledugja a botja végét, s akinek nem jut, az a kanász. A labdát valaki kiüti a középső gödörből, a kanász pedig igyekszik oda visszahajtani. A többiek azonban állandóan elütik: ilyenkor természetesen üres marad a saját gödrük, a kanász pedig szalad elfoglalni. Ha sikerül, a másik játékos lesz a kanász.

II. Mozgásos játékok

Természetesen valamennyi játékban előfordul valamiféle mozgás, még az ülve játszottakban is.

1. Ölbéli gyermekjátékok

A legkisebbek játékaihoz szükség van egy játszótársra, egy felnőttre vagy egy nagyobb gyermekre. Ölbéli játékok dallamvilága és cselekményei mind a kisbabához alkalmazkodnak, az ő szókincsének, szórakozásának felelnek meg. A kisgyerek első játékai azok, melyeket a felnőttek játszanak vele: simogatással, csiklandozással, egyszerű, 1–2 soros mondókákkal mulattatják, csitítják.

The image shows a musical score for a lullaby. It consists of four staves of music. The first staff is the vocal line with lyrics: "Cí- ró-ka, ma- ró-ka, Mit főz- tél? Ká- sá- t!". The second staff is a piano accompaniment. The third staff continues the vocal line with lyrics: "Ho- va tet- ted? Pa- d alá!". The fourth staff is another piano accompaniment. The lyrics are in Hungarian and describe a mother cooking for her child.

Ciróka, maróka, Mit főztél? Kását!

Hova tetted? Pad alá!

Szomszédasszony kiscicája megette!

Csikk-makk-makk-makk!

(Bezi, Győr m.; Borbély J. gy. 1967)

Az *ujjasdi* gyakran összekapcsolódik a *tenyeresdivel*. A gyerekek nagyobbacska korukban is szeretik. A kisgyerek ujjait a hüvelykujjtól kezdve kiszámolják, majd a tenyerébe köröket rajzolnak („*Kerekecske, gombocska*”), s a végén ujjukkal a karján fölfelé szaladva („*Erre, erre, erre*”) megcsiklandozzák a hónalját. A szöveget vagy dallamos hanglejtéssel (megközelítőleg *s-m* vagy *r-d* hangokon), vagy csak „szavalva” mondják:

Ez elment vadászni,

Ez meglőtte,

Ez hazavitte,

Ez megsütötte,

Ez az icike-picike mind megette!

Kerekecske gombocska,

Hová szalad a nyulacska?

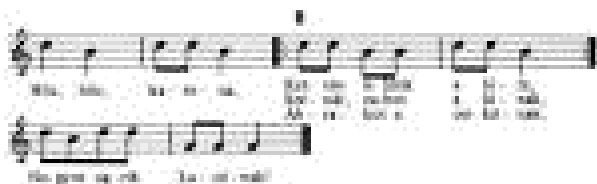
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,

Erre, erre, erre,

Ide szalad a nyulacska!

(Gúta, Komárom m.; Harmathné gy. 1971)

Nagyobbacska, legalábbis már ülni tudó gyerekekkel játsszák a *höcögtetőt*, de a gyerekek még később is élvezik. A kicsit a felnőtt a térdére ülteti, és lábát fölle mozgatva lovagoltatja.

*Hőc, hőc, katona, Ketten ülünk a lóra,
Szénát, zabot a lónak,
Abrakot a csikónak,
Nagyot ugrik Lacónak!*

2. Fogócskák

Valamennyi fogócskás játék lényege, hogy az egyik gyerek megfogja

a másikat, de ez a játékmag a legkülönbözőbb szövegekkel, dallamokkal, térformákkal, kiegészítő elemekkel bővül.

3. Vonulások

Elsősorban a nagylányok játéka volt. Régebben, tavasszal vagy vasárnap délutánonként végigmentek a falun, vonultak vagy szaladtak. Ilyen játékokat pl. a Tekeredik a kígyó, Csivirintem- csavarintom szomszéd asszony kontyát.

A bújó -vonuló játék / *Bújj, bújj zöld ág.., Hold, hold fényes lánc..,*

olyan, mint a vasárnap délutáni leányséta kötöttebb formában.

Bújj, bújj zöld ág

Magyar népdal

$\text{♩} = 100$

Bújj, bújj zöld ág, zöld leveles-ke! Nyitva van az a ranyka pu, csak bújja-tok raj-ta.
Raj-ta, raj-ta le-sza-kadt a paj-ta, le-sza-kadt a paj-ta, bern ma-radt a macs-ka.

<http://mek.szieka.hu/00000/00000/00000/Bu/BuZoldAg>

III. Szellemi ügyességi játékok

A játékok egy részéhez szükséges, hogy a résztvevők jó memóriával, gyors reagálási képességgel elegendő leleményességgel, önuralommal, tudással rendelkezzenek. Szellemi játékokat minden korosztállyal lehet játszani.

Ezekkel a játékokkal elsősorban a gyerekek szellemi képességeit, gondolkodását lehet fejleszteni.

Különböző mondókák alkalmazásával, beszédképességét, memóriafejlesztését tudjuk segíteni.

A különböző játékok (csendkirály) segítségével a gyerekeket önfegyelemre neveljük.

A szellemi játékok hat típusa:

- a) szellemi ügyességi játékok
- b) beugratós játékok
- c) kitalálós játékok
- d) rejtő játékok

e) kereső játékok

f) tiltó játékok

Leggyakrabban szobában, fonóban játszották őket.

Pl. A Húzd meg, ereszd meg!

A játékosnak az ellenkezőjét kell tenni, mint amit a keverő mond. Könnyű eltéveszteni, mert gondolkodásra nincs idő, ilyenkor zálogot kell adni.

„Húzd meg, ereszd meg!”

(Hévizgyörk, Pest m.; Hintalan–Lázár 1980: 190 nyomán)

Ezeket mindenhol igen kedvelték. Az ügyetleneket

vagy lustákat kifigurázták, nevetséges helyzetbe hozták: székhez kötözték, leöntötték vízzel stb. E spontán beugratásokon kívül voltak kötött becsapós játékok is, melyeket rendszerint olyanokkal játszották, akik először voltak a társaságban (pl. a fonóban). Ilyenformán mintegy felavatták az új tagot.

IV. Párválasztó játékok

A gyerekek életében is fontosak voltak az érzelmi kapcsolatok, úgy, mint a nagyobbak vagy a felnőtteknél. A párválasztó játékok általában az érzelmi kapcsolatokat tükrözik. Ezeket a játékokat érdekes módon csak a lányok játszották, talán mert férfihoz nem illőnek tartották.

1. Párválasztó körjátékok

Szinte minden körjáték ebbe a típusba tartozik.

Minden játékban

körben állnak és egy valaki pedig a kör

közepére, majd a dal megfelelő helyénél párt

választanak.

A *Kis kacska fürdik* kifordulós játékokhoz

énekelt változata rövidebb, de lehet hosszú

párválasztó játékdalfüzérek kezdődarabja is.

46

Kis ka - csa für - dik Fe - ke - te tó - ba,
Any - já - hoz ké - szül Len - gyel - or - szág - ba.

Sí - kos a tal - pa, For - dulj ki,
Ma - gos a sar - ka, For - dulj ki, A - ranyos Ma - ris - ka!

Kis kacska fürdik

Fekete tóba',

Anyjához készül

Lengyelországba,

*Hej, bögyem, bögyem,
Szép lánybarátom,
Akit szeretsz, azt vedd be!
Ezt szeretem, Ezt kedvelem,
Ez az én édesem,
Adjon Isten Lassú esőt,
Mossa össze Mind a kettőt.*

*Táncra, a Tisza partjára,
Ha pénz volna, csörgene,
rózsa volna, illene,*

*Mégis kifordulna,
Kállóba' fújják,
Debrecenbe' járják,
A kassai lányok
Csak azt kiabálják,
Kertem alatt íródiák,*

*Eredj ki pokolba, Tálat törtem,
Elroppantam,*

*Szita-szita péntek, Szillárom csütörtök, Dob szerda!
(Sály, Borsod m.; Barsi E., Borsai I. gy. 1972)*

48

Lánc, lánc, esz-ter-lánc, Esz-ter-lán-ci cér-na,
 Cér-na vol-na, se-lyem vol-na, Még-is ki-for-dul-na.
 Pé-ny vol-na, ka-ri-ka, Forduljon ki Ma-ri-ka, Ma-ri-kának lán-ca!

*Lánc, lánc, eszterlánc,
 eszterlánci cérna,
 cérna volna, selyem volna,
 mégis kifordulna.*

*Pé-ny volna karika, karika
 forduljon ki Marika, Marika
 Marikának lánc.*

A *Csillag Julis* a palócvidéken ismert játékdal, a máshonnan származó változatok a palóc kirajzásra engednek következtetni.

Körbeállunk, és kiválasztunk valakit, aki a kör közepére áll.

Énekeljük:

A "*Fekete konkoly*" szövegnél a középben álló választ valakit, beviszi a kör közepére, és táncol vele a dal dal végéig. Azután az marad bent, akit választott, és legközelebb ő választ valaki mást.

The image shows a musical score for the song "Fekete konkoly". It consists of five staves of music with lyrics in Hungarian. The tempo is marked as 1/4 = 120. The score is divided into two systems, with the second system starting at measure 51. The lyrics are: "1. Csillag Julis, tudom a nevedet, Vesd rám, rózsám, fekete szemedet, Érted vagyok halálos beteges, Hogy tudjam meg, hogy szeretsz engemet. Konkolylevél, tiszta búza, Majd kinyílik az ibolya, Az ibolyát akkor szedik, Mikor reggel harmat esik."

*1. Csillag Julis, tudom a nevedet,
Vesd rám, rózsám, fekete szemedet,
Érted vagyok halálos beteges,
Hogy tudjam meg, hogy szeretsz engemet.
Konkolylevél, tiszta búza,
Majd kinyílik az ibolya,
Az ibolyát akkor szedik,
Mikor reggel harmat esik.*

2. *Én az uram nem szeretem,
Én a csókját nem kedvelem,
Ifjú csók illet engem,
Barna legény kéret engem.*

3. *Ha kéretne, bár elvenne,
Papiros papucsot venne,
Aranylánccal tizenkettőt,
Három tarajos féketőt.*

4. *Három háznál hat kemence,
Összejártam, még sincs este,
Ha nincs este, van menyecske,
Egy szem kincsem teremtette.*

(Középtúr, Hont m.; Békefi A. gy. 1951)

A párna- vagy kendőtáncot lakodalomban játsszák felnőtt lányok, legények. Körbe állnak, a zenekar muzsikál, s egyvalaki táncol a kör közepén. Kezében van egy párna vagy kendő, amit húz a földön. Akit táncba hív, annak rá kell lépnie. Ha sikerül, megcsókolják egymást és szerepet cserélnek. A lányok mindig legényt, a legények lányt választanak.

Kendőtánc

(Mád, Zemplén m.; MNT III/B 468)

2. Leánykérő játékok

A leánykérő játékok túlnyomó többsége várkörjáték, a cselekmény

és a szöveg is a háztűznézőre, leánykérésre utal. A hagyományban

ezeket a játékokat csak a nagyobb lányok játszották.

„... A lakodalmas házat királyi háznak, vagy várnak hívták s az

örömanyt királynénak. Ezért a háztűznézés várjárás, melyet először

egymaga, azután másod-, harmad- stb. magával tsz meg a vőlegény...”

A körben álló leányok jelképezik a várat, középen áll az anya, kívül jár a kérő.

A *Méz, méz, méz* játékban az anya felső szoknyáját a lányai szépen fölfogják. Mindenki énekel:

Méz, méz, méz, Termett méz, Termett méznek ága,

Annak lehajlása,

Az az áldott bor,

Ki mindennap forr,

Ha jót iszol belőle,

A torkodra forr.

(Mátraverebély, Nógrád m.; Borvendég E. gy. 1953)

A kérő megáll, és egyik lánynak a vállára teszi a kezét. Az anya és a kérő felelgetnek:

– Mit kerülöd, mit fordulod az én házam táját?

– Azt kerülöm, azt fordulom a te házad táját mert igen megszerettem (pl. Marika) lányod.

– Nem adhatom a lányomat aranyhintó nélkül, kisujját sem mutathatom aranygyűrű nélkül.

– Megles

A kérő ekkor a lány mögé áll, megfogja a kezét vagy a szoknyáját, és most már ketten járnak körbe.

Mindenki énekel:

53

Itt viszik az öreg Biborkáné lányát,
Bíborba', bársonyba', gyöngyöskoszorúba',
aranyos hintóba',
Sárga bugyogóba'.

Itt viszik az öreg Biborkáné lányát,

Bíborba', bársonyba', gyöngyöskoszorúba',

aranyos hintóba',

Sárga bugyogóba'.

(Mátraverebély, Nógrád m.; Borvendég E. gy. 1953)

Ezután újrakezdi a játékot, és addig játszanak, míg a kérő minden lányt el nem visz.

3. Párvalasztó társasjátékok

Régebben ezeket a játékokat leginkább „fonójátékoknak” nevezték, mert leggyakrabban ott játszották. A fonó az ahol a legtöbb alkalommal találkoznak a fiúk és lányok. Szinte minden játék lényege az volt, hogy fiúk és lányok között kialakult vonzódások váljanak nyilvánvalóvá.

A *Kútba estem* játékban egy lány vagy legény a szoba közepére ül egy székre. Ő kezdi a beszédet:

– *Kútba estem!*

A többiek kórusban kérdezik:

– *Hány ölesbe?*

– ... *(pl. 3 ölesbe!)*

– *Ki húzzon ki?*

– ... *(pl. Bözsi!)*

(Kaposvár, Somogy m.; Tamás J. gy. 1953)

Akinek a nevét mondja, az odamegy hozzá és annyiszor megcsókolja, ahány ölesnek mondta a kutat.

Ezután cserélnek, és folytatódik a játék.

A fiúk természetesen lánynevet, a lányok fiúnevet mondanak.

Lakodalomban éjfél után játsszák a *székes* játékot. Valaki leül egy székre, egy másik a „székhordó”, aki tánclépéssel az ülő elé hordja a többieket: ha az lány, akkor a legényeket, ha legény, akkor a lányokat. Eközben a zenekar folyamatosan muzsikál. Az ülő vagy elfogadja, vagy visszautasítja, akit felkínálnak neki. Akit elfogad, azzal táncol egyet, majd helyet cserélnek.

Széki lakodalom

V. Mondókák

Bármikor lehet őket játszani amikor eszükbe jut a kicsiknek, vagy a nagyobbaknak, vagy a felnőtteknek. A mondókáknak csak akkor van értelmük, ha az a bizonyos alkalom eljön, melyhez kapcsolódnak: naphívogatót csak akkor mondanak, ha rossz idő van és elő akarjuk csalogatni a napot, csigamondókát csak akkor, amikor csigát találtunk.

1. Természetmondókák

A mondókákra jellemző a környező világgal való „beszélgetés” a nap, eső a különféle állatok megszólaltatása, a tárgyak megszemélyesítése. Úgy gondolták, hogy az eső nem csak anövényeket növeszti meg, hanem a gyerekeket

is. „...zab szaporodjék búza bokrosodnék..” , hanem a hajukat is „...az én hajam olyan legyen, mint a csikó farka, még annál is hosszabb, mint a Duna hossza!”

Ess, e - ső, ess, Zab sza - po - rod - jék,
Holnap dé - lig ess! Bú - za bok - ro - sod - jék,
Az én ha - jam o - lyan le - gyen, Mint a csi - kó far - ka!
Még an - nál is hosz - szabb, Mint a Du - na hosz - sza!

*Ess eső, ess,
holnap délig ess,
Zab szaporodjék,
búza bokrosodjék,
Az én hajam olyan legyen,
mint a csikó farka,
Még annál is hosszabb,
Mint a Duna hossza.*

Süss fel nap,

Szent György nap,

Kertek alatt a kis bárány

Majd meg fagy!

2. Növénymondókák

Ide azok a mondókák tartoznak, melyek egy bizonyos növényhez szólnak, elmondásuk alkalma az, hogy azzal a növényvel „találkoznak”.

Ha akáclevelet találunk, egyenként letéphetjük a leveleket és közben mondjuk:

Élek, halok, ha meghalok,

Eszteendőre feltámadok.

Akáclevélen kiolvashatjuk azt is, hogy gondol-e ránk valaki:

Szeret, nem szeret, szívből, sehogy.

3. Állatmondókák

Az állatmondókák, akkor hangzanak el amikor a gyerekek meglátják az illető állatot.

A költöző madarakhoz fűződő mondókák tavasszal hangzanak el.

A madarakhoz szóló mondókákon kívül vannak olyanok, melyek a madarak hangját utánozza.

27

Hé-ja, hé-ja, la-ka-tos,
Lá-tom lá-bad ri-pa-esos, Ad-dig li-bát nem a-dok,
Míg azt el nem ta-ka-rod! Ka-ra, ka-ra - héj - ja,
Ki-lenc pi-pénk hij - ja,
Ha nem a-dod visz - sza, Vé-red ku-tyám issz - sza!

*Héja, héja, lakatos,
Látom lábad ripacsos,
Addig libát nem adok,
Míg azt el nem takarod!
Kara, kara héja,
Kilenc pipénk hója,
Ha nem adod vissza,
Véred kutyám issza!*

15

Ka - ta - li - na, Ka - ta - li - na, Szállj el, szállj el,
 Jön - nek a tö - rö - kők, Sós kút - ba tesz - nek,
 Onnan is ki - vesz - nek,
 Ke - rék a - lá tesz - nek, On - nan is ki - vesz - nek,
 I - hol jön - nek a tö - rö - kők, Mindjárt a - gyon lő - nek!

*Katalina, Katalina,
 Száll el, szállj el,
 Jönnenek a törökök,
 Sós kútba tesznek,
 Onnan is kivesznek,
 Kerék alá tesznek,
 Onnan is kivesznek,
 Ihol jönnek a törökök,
 Mindjárt agyon lönek!*

VI. Kiolvasók, kiszámolók

A kiolvasók is tulajdonképpen mondókák, csak ezek a mondókák mindig a játékok előtt fordulnak elő, szoros összefüggésben állva az adott játékkal. A kiolvasók a felelősségvállalás nehéz mivoltát oldják fel, hiszen a kiolvasás végére dől el, hogy ki lesz a hunyó, ki lesz a következő fogó, stb. Ezekhez a kiszámolós mondókákhoz általában kör alakzatban játsszák és egy gyerek pedig a mondóka ritmusát követve számol az óramutató járásával egy irányba haladva egészen addig, amíg a mondóka tart. A kiválasztás történhet egyszerű módon, akire az utolsó szótag jut.

*Ekedem-bekedem, bakkecske,
Háromlábú menyecske,
Fölmászott a toronyba,
Mégkérdezte, hány óra.*

Fél tizenhatra, Te vagy az a mafla

(Kapuvár, Sopron m.; Pölöskei, Nagy, Borsai gy. 1972)

Ándándénusz,

Szórakáténusz,

Szórakátikitaká,

Ajábajá bambusz

(Válaszút, Kolozs m.; Kallós Z. gy. 1953)

Játék és a tánc tanítása

A gyermeki élet legtermészetesebb velejárója a különböző érzelmeket kiváltó zene, s a hozzá kapcsolódó játékos mozgás. Kodály Zoltán erre így világít rá írásában:

„A gyermek ösztönszerű, természetes nyelve a dal, s minél fiatalabb, annál inkább kívánja mellé a mozgást... A zene és a testmozgás szerves kapcsolata: az énekes játék a szabad ég alatt – ősidők óta a gyermek életének legfőbb öröme. Ez ősi játékok fenntartása elsőrendű kulturális és nemzeti érdek. Aki nem játszott a gyermekkorában a játékokat, annyival is kevésbé magyar.”

1. Tanítás célja

A játékok kifejezései egyszerűek, magukon viselik a gyermeki lélek őszinteségét. Frissít, üdít, fiatalít. A játéktanítás legfőbb célja, hogy élményt, szórakozást nyújtsunk a gyerekeknek.

A gyermek szívesen mozog, hiszen a mozgás, a játék egyik lehetősége és örömforrása is. Magyar hagyományaink átadása a következő nemzedék számára, így biztosított ennek megőrzése.

2. Tanítási módszerek

Az „unatkozás” régen nem volt jellemző a gyerekekre. Nem maguktól játszottak, hanem utánozták egymást, el tudták lesni a játékokat és táncokat. A falusi gyerekek a családban megtanulták, ellesték a táncot.

Az anya még járni nem tudó, karonülő gyermekét is már táncra biztatta,
mondókákat és dalokat énekelt neki. Születésüktől fogja muzikálisak,
fogékonyak a magyar népdalokra, népzeneire.

3. Milyen legyen egy-egy foglalkozás?

A foglalkozásoknak legyen eleje, közepe és vége.

Eleje: Zenére egy játékos bemelegítés.

Közepe: Tánctanítás, a tájegység táncához kötődő népdalok tanítása, ritmusgyakorlat – lehet kézzel, lábbal és mondókával összekötve. A mondókák mellett az ugrós táncok alaplépéseit érdemes tanítani a gyerekeknek. Ez minden korosztálynak megfelel, hiszen a későbbiekben erre építkeznek.

Vége: Vagy egy új népi játék tanítása, vagy pedig egy már megtanult eljátszása és népdaltanítás. Fontos, hogy tiszta forrásból tanítsunk.

A próbák alkalmával igyekezzünk minél több tájegység népzenejével, táncával megismertetni a gyerekeket. Mutassuk be a tanult tájegység viseletét, hangszerelését, földrajzi elhelyezkedését. Minden alkalommal tanítsunk egy népdalt, amit tánc közben is tudnak énekelni.

4. Tánc és a játék pozitív hatása a gyerekekre

A népi játékokban előforduló mozgásformák változatos elemei a *nagymozgások fejlesztésében és a fizikai állóképesség növelésében* vesznek részt, pl. a járás, futás, tapsolás, guggolás, forgás, ugrás.

Minden próba előtt ugyanolyan bemelegítést kell tartani, mint bármilyen

sportok esetében. Erősíteni ugyanúgy kell, hiszen a néptáncnál az egész testünket, izmainkat igénybe vesszük. Tehát óriási fizikai állóképességre van szükség. A fizikai és szellemi tevékenységen keresztül fejlődik az egyensúlyérzék is.

Fokozottan érvényesül a *finommotorika fejlesztésének* jelentősége, az írástanulás folyamatában, mert az íróeszköz helyes használata, a kéz mozdulatainak irányítása és a *szem-kéz megfelelő koordináltsága* a zenei fejlesztés során is hatékonyan fejlődik. (pl. a dalok és mondókák egyenletes lüktetésének, ritmusának érzékeltetése különböző mozgásformákkal, az ujjak egymáshoz érintése, térd ütögetése, „diótörés” öklök összeütögetésével, tapsolás, hangszerhasználat, játékos eszközök, fejdíszek kezelése, egymásnak átadása, stb.)

Az érzelmi nevelés és a szocializáció folyamatában is nyilvánvaló a zenei nevelés szerepe. A körjátékok közösségi jellege e téren sok fejlesztésre ad

lehetőséget. Énekes játék közben a gyermekek összetartozás érzete fejlődik, oldódnak gátlásaik, szabálytudatuk is csiszolódik.

Mára a néptánc alapvetően csoportos műfajjá vált, így elengedhetetlen az egymás közti kommunikáció. A néptáncosok egy szoros közeget alkotnak, szinte nagycsaládként működnek. Egy ilyen közösségben sokan megtalálják önmagukat, megnyílnak a közösség felé. A tánc személyiségfejlesztő szerepe tehát megkérdőjelezhetetlen.

A ***gondolkodást*** az énekes játékok változatos szövege, mozgás- és térformái, a ***kreativitást, képzeletet*** pedig zenére improvizált mozdulatokkal, mozgással, tánccal, a mondókák, mesék megzenésítésével, énekhez felhasznált, olykor improvizált hangszer kísérettel fejleszthetjük.

Az ***anyanyelvi fejlesztés*** zenei lehetőségeit figyelembe véve elsősorban a szóbeli kifejező készség és a nyelvi információk megértésének fejlődésére,

másrészt pedig a beszédhibák kiküszöbölésére utalhatunk. Hiszen a mondókák, dalok egyenletes lüktetése a folyamatos beszédet készíti elő, s ezt még a szabályosan ismétlődő mozgással is fokozhatjuk. A későbbi tanulási – írással, olvasással, számolással kapcsolatos – nehézségek (pl. diszlexia) megelőzésére különösen a mozgás pótolhatatlan szerepének a felismerése az elsődleges. (pl. a taps, lépés, koppantás, a szöveghez alkalmazkodó ritmikus mozgás) A ritmus megéreztetéséhez szükséges tevékenység a szavakat ritmikusan tagolja, s ezzel a szótagolást, a játékos szóelemekkel a hangok kapcsolását gyakoroltatjuk, melyre bőséges példát találunk a mondókákban és az énekes játékokban egyaránt.

A zene, a ritmus, a mozgás, a tánc és a játéktevékenység által olyan komplex élményben, s egyben fejlesztésben lehet részük, amelyek által érzelmi világuk sokkal gazdagabb lesz, szókincsük, ismeretük gyarapodik, mozgásuk koordináltabbá,

esztétikusabbá válik. Akit születésétől kezdve körülvesz a tiszta forrásból való zene, énekes játék, lelkiileg, szellemileg is más lesz, mint azok a gyermekek, akik ebből az élményből kimaradnak. Olyan képességek, készségek alakulnak ki a gyermekekben, amelyek birtokában iskolaéretté válnak, megállják majd helyüket mind az iskolában, mind későbbi felnőtt életükben. Az eddig gyakorlati tapasztalataim ezeket igazolják. Már az egy éves korú gyermekeket is bele lehet vonni ebbe a tevékenységbe. Közös ölbéli játékok a szülővel. Ezek a közös játékok nagyban segítik a szülő – gyerek közötti őszinte kapcsolat megalapozását, melyre a kamaszkorban nagy szükség lesz.

A néptánc, népdal, népzene keresztül kialakul bennük az igényesség is. Egyben érték hordozóvá válnak, hiszen a felnövekvő generáció lesz az aki továbbviszi, átörökíti, átadja a hagyományaink kultúráját.

A néptánc művelése nagyon összetett dolog, hiszen a táncon keresztül megismerkedhetnek a különböző tájegységek viseletével, szokásaival, népzenei kíséretével, kultúrájával, hagyományaisal. Emellett rengeteg népdalt tanul az ember, ami a zenei fejlődést hihetetlen erővel és tempóval segíti.

Az ember koncentrációs készségét a néptánc fejleszti a legjobban.

Egyszerre hallgatunk zenét, amire énekelünk, ehhez párosul a tánc, mély igénybe veszi az agyat, hiszen minden tájegységnek megvan a sajátos tánca, figyelni kell a párra az összeállított folyamatra, koreográfiára és nem utolsósorban az előadásmódra is. Mindez egy igazi csoda, amikor már nem fárasztó, hogy egyszerre több dologra kell koncentrálni, hanem ez már ösztönös és örömet okoz számunkra.

5. A néptánc fejlesztő hatása

- A néptánc az, ami a legjobban fejleszti a koncentráció készséget
- ❖ Ritmusérzék
- Fejlődik a hallásuk
- ❖ Fejlődik mozgáskultúrájuk

- ❖ Érdeklődési körüket nagyban befolyásolja
- ❖ Egészséges életmódra nevelés
- ❖ Néprajzi ismeretek megszerzése
  - Érzelmi és szociális érettség fejlesztése
- ❖ Közösségbe való együttműködés, alkalmazkodás
- ❖ Önfegyelem, kitartásra való nevelés
- ❖ Egészséges önbizalom, személyiség fejlesztése
- ❖ Fizikai állóképesség növelése

Felhasznált szakirodalom

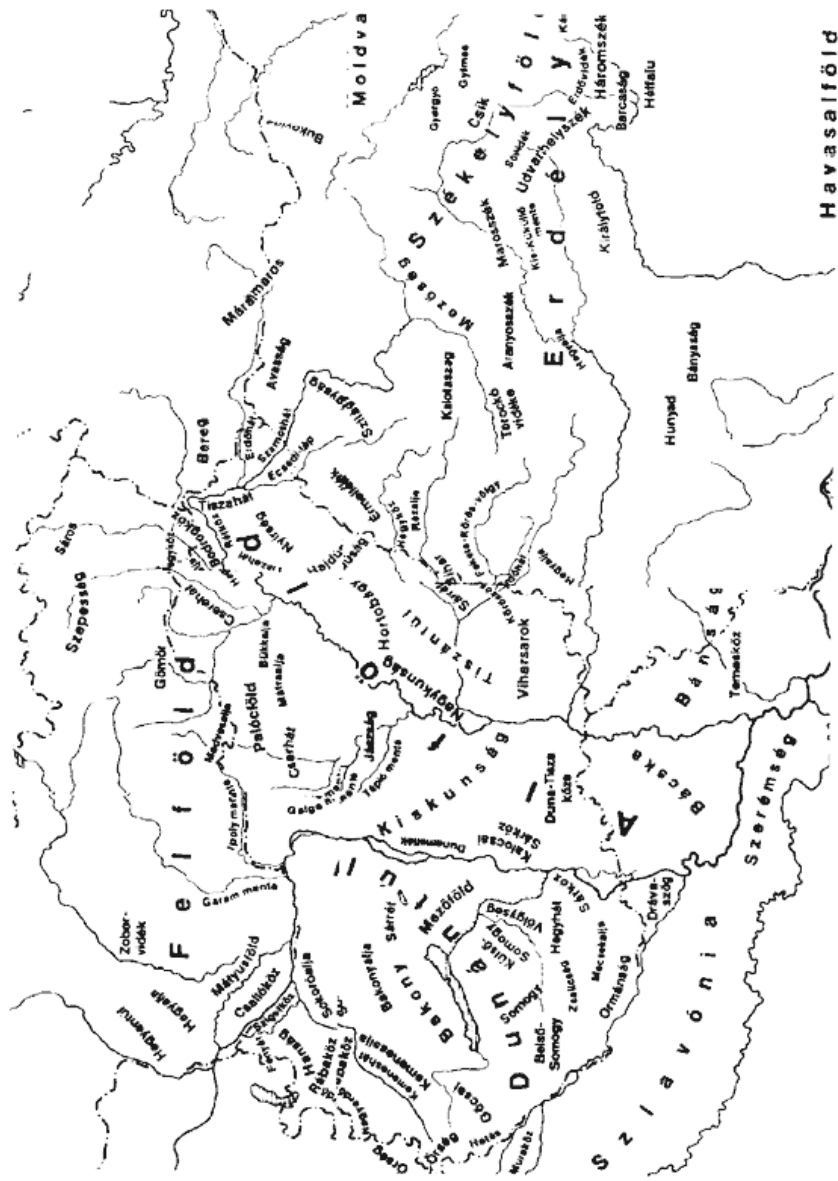
Lázár Katalin: Népi játékok, Planétás Kiadó,
Budapest 1977.

Magyar Népzene Tára I. kötet Gyermekjátékok,
Budapest 1951.

Gyermekjátékok és mondókák, Gondolat, Budapest
1982.

Dömötör Tekla: Magyar Néprajz VI. kötet

Tamásiné Dr. Dsupin Borbála: A népi gyermekjátékok
és a mozgás funkciója a gyermekek
személyiségfejlődésében.

A Kárpát-medence népi tájegységei

Képek a Szederinda Néptáncgyűttes életéből

